

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ ОСОБИСТОСТІ

Попович І. С.

м. Херсон

Анотації

Попович Ігор Степанович. Феноменологія соціальних очікувань особистості. У статті здійснена спроба реалізації феноменологічного методу дослідження соціальних очікувань особистості. Показана широта і глибина досліджуваної проблематики, зачеплено філософський аспект феноменології соціальних очікувань. Розкрито сутність дитячих очікувань і здійснено порівняння їх з очікуваннями дорослої людини. Саме у дитячому віці, коли очікування не предметні, а чисті, і перебувають у зародковому, первинному стані, необхідно особливу увагу звернути на психологію становлення очікувань. Здійснено припущення, що сензитивним періодом становлення соціальних очікувань особистості є молодший шкільний вік.

Запропоновано ввести поняття «homo expectation» – людина – істота, що очікує. «Homo expectation» через очікування творить своє буття, свій суб'єктивний світ, своє майбутнє. Все чого очікує людина стає її пророцтвом, що здатне реалізуватися, здійснитися.

Прийшли до висновку, що інтенційний об'єкт соціальних очікувань необхідно розглядати з точки зору об'єктивності, таким який він є перед свідомістю будь-якої людини.

Ключові слова: феноменологія, феноменологічний метод, соціальні очікування, інтенції, «homo expectation».

Попович Игорь Степанович. Феноменология социальных ожиданий личности. В статье осуществлена попытка реализации феноменологического метода исследования социальных ожиданий личности. Показана широта и глубина исследованной проблематики, затронут философский аспект феноменологии социальных ожиданий. Раскрыта сущность детских ожиданий и осуществлено сравнение их с ожиданиями взрослого человека. Именно в

детском возрасте, когда ожидания не предметные, а чистые, и находятся в зачаточном, первичном состоянии, необходимо особенное внимание обратить на психологию становления ожиданий. Осуществлено предположение, что сензитивным периодом становления социальных ожиданий личности является младший школьный возраст.

Предложено ввести понятие «homo expectation» – человек – существо, что ожидает. «Homo expectation» благодаря ожиданиям творит своё бытие, свой субъективный мир, своё будущее. Всё, чего ожидает человек, становится его пророчеством самореализации.

Пришли к выводу, что интенциональный объект социальных ожиданий необходимо рассматривать с точки зрения объективности, таким, каким он есть перед сознанием любого человека.

Ключевые слова: феноменология, феноменологический метод, социальные ожидания, интенции, «homo expectation».

Popovitch Igor Stepanovitch. Phenomenologos social expectation of individual. The try of realization of the phenomenological method of research of social expectations of the individual was realized. There were shown the width and depth of issued problems, the philosophical aspect of the phenomenology of social expectations was engaged. The essence of childhood expectations was revealed and performed the comparison with adult's expectations. Exactly during the childhood time when the expectations are not substantive, but clean and when they are in their infancy and primary condition, it is necessary to pay special attention to the psychology of expectations' becoming. It is carried the assumption that the sensitive period of development of social expectations of personality is elementary school age.

It offers to enter a concept «homo expectation» - a man is a creature, that expects. The «Homo expectation» thanks to expectations creates its being, its subjective world, its future. All what a person expects becomes his prophecy of self realization.

It was concluded that the intentional object of social expectations must be considered from the standpoint of objectivity, such as it is before the mind of any person.

Key words: phenomenology, phenomenological method, social expectations, intentions, «homo expectation».

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Українську державу вже більше двох десятиріч охоплюють перманентні реформи, зміни, нововведення. Ці процеси знайшли відображення у всіх сферах людського буття: політиці, економіці, культурі, ідеології, освіті та науці. Соціально-політична ситуація, бажання здобути краще майбутнє – докорінно змінюють соціальне поле, соціально-психологічну реальність, які є вихідними, основоположними чинниками соціальних очікувань особистості. Якісно нова соціально-психологічна ситуація, патріотичні настрої населення України, готовність діяти в складних, екстремальних ситуаціях, зумовлені складністю та суперечністю перебігу процесів політичного, економічного, суспільного та духовного життя. Вони є важливими змістовими складовими у становленні громадянина Української держави. Розвиток національної освіти полягає в першу чергу у спроможності забезпечити Україну високоосвіченими, інтелігентними, соціально зрілими та творчо спрямованими фахівцями, які будуть працювати на благо країни і дбати про цілісність та непорушність її кордонів. Україні потрібні фахівці-професіонали, здатні спільно з групою розв'язувати завдання, прогнозувати перебіг подій, вміти миттєво реагувати на зміни сьогодення, оперативно діяти в екстремальних ситуаціях, впроваджувати інноваційні, прогресивні технології.

У контексті цих завдань закономірним є посилення уваги сучасної освіти до вивчення соціально-психологічної теорії, дослідження суб'єктивної реальності людини, феноменології соціально-психологічних явищ.

Соціальні очікування були і залишаються тією науковою категорією, глибокий зміст якої, окутий таємничістю, загадковістю, навіть деякою містичністю. Людині завжди хотілося передбачити, спрогнозувати перебіг подій, зазирнути в майбутнє. Кожна людина на щось сподівається, надіється, чогось очікує, чекає. Соціальними очікуваннями, сподіваннями наповнена кожна мить людських взаємин, стосунків, конфліктів та людського буття загалом.

Дослідження феноменології соціальних очікувань особистості **продовжує наукові пошуки автора** [1], і є спробою розкрити феноменологічну природу соціальних очікувань як одного з найважливіших та маловивчених психологічних феноменів. Спроба розібратися у неймовірно складному трактуванні визначень, змістових параметрів та психологічних особливостей соціальних очікувань повинна внести, на наш погляд, ясність і однозначність у трактування та дослідження феномену соціальних очікувань особистості.

Здійснивши низку наукових пошуків, пов'язаних із досліджуваним феноменом як базовим психологічним механізмом саморегуляції поведінки особистості, його впливом на ефективність міжособистісної взаємодії, особливостями людських взаємин, дослідженням психологічних особливостей соціальних очікувань, наш науковий інтерес привернула феноменологія соціальних очікувань особистості, а саме феноменологічний метод дослідження соціальних очікувань особистості. Виникла нагальна необхідність розібратися, яке має значення, посідає місце і відіграє роль феноменологічний метод дослідження соціальних очікувань у розмаїтті інших методів та прийомів вивчення соціальних очікувань особистості.

З огляду на висвітлені міркування, очевидною є **теоретична і практична актуальність** запропонованої теми дослідження.

Мета роботи полягає у дослідженні соціальних очікувань з допомогою феноменологічного методу та спроби розкрити феноменологічну сутність соціальних очікувань особистості.

У дослідженні ми спираємося на **праці вчених**: К.Абульханової-Славської, М.Бобнєвої, М.Боришевського, П.Горностая, І.Кона, Е.Лінчевського, О.Осадько, С.Рубінштейна, М.Савчина, В.Татенка, Т.Титаренко, С.Тищенко, Т.Шибутані, **які присвячені проблемі** соціальних очікувань, розвитку особистості як суб'єкта самоактивності.

Соціально-психологічний зміст очікувань, професійні очікування, соціально-психологічна феноменологія професійних очікувань стали предметом досліджень Т.Борисової, М.Варбан, О.Коновалової, О.Тишковського, А.Фарадинської.

Феноменологічному методу дослідження в психології, феноменології соціальних очікувань приділяли увагу М.Карпицький [2], А.Книгін [3], Г.Тарнапольська [4], О.Улановський [5], Т.Титаренко [6].

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «феноменологія» походить (з грец. *φαινόμενον* – «те, що з'являється» і *lógos* – вивчення). Варто зазначити, що феноменологія є напрямом філософських досліджень початку ХХ-го сторіччя. Найвидатнішим представником феноменології був і залишається Е.Гуссерль. У його розумінні феноменологія розглядає та вивчає структуру свідомості та явища, які в ній відбуваються. Має місце спроба розгляду явищ, з точки зору «першої особи». Вивчення цих явищ відбувається не так як вони виринають у свідомості окремої людини, а постають перед свідомістю будь-якої людини, тобто об'єктивно. Таким чином Е.Гуссерль і його послідовники вірили, що феноменологія, як наука про явища може забезпечити міцну основу для всього людського знання. Це звісно б дозволило наукам гуманітарного циклу, таким як філософія, педагогіка, психологія, отримати статус строгих наук. Важливим аспектом є те, що свідомість завжди є усвідомленням чогось. Об'єкт усвідомлення називають інтенційним об'єктом. Він може виникати у свідомості різним чином: як сприйняття, спогад, знак, зокрема, як сподівання, очікування. Хоча всі ці інтенції мають різні структури,

вони є про щось, але різним чином. Об'єкт усе ж відбудовується в свідомості як той самий ідентичний об'єкт [7].

У психологічній науці виник напрямок феноменологічна психологія, що базується на ідеях та методах феноменології і має за мету описове вивчення свідомості, суб'єктності та переживань людини. Інколи її розглядають як складову екзистенційної і гуманістичної психології. Власне ядром феноменологічної психології є феноменологічний метод дослідження. Застосовуючи цей метод, спробуємо розкрити саме ту багатоманітну чорнову роботу, яка зазвичай не рефлексується дослідником, що має місце в процесі дослідження і звичайно позначається на його досвіді та результатах дослідження [5].

Таким чином, переходимо до феномену «соціальні очікування» – явища, єдиного у своєму роді, цілісного за своєю сутністю, багатоманітного, з неповторною складною структурою, багатою психологічною природою.

Особливу увагу привернула праця М.Карпицького «Феноменологія дитячого очікування» [2]. Автор зазначає, що дитина може із задоволенням переглядати один і той же мультфільм багато разів, на відміну від дорослої людини, яка звісно не зберегла живий дитячий погляд на світ.

Нами проведена бесіда. Респондентами були діти молодшого шкільного віку, 1 – 4 класів навчання (6 – 10 років). На запитання: «Чому ти переглядаєш мультфільм черговий раз?» діти відповідають: «Мені цікаво», «Хочеться подивитися ще раз», «Просто гарний мультфільм», «Подобається, хочу дивитися кожного разу». Ці відповіді свідчать про те, що реальність дитини змінна, динамічна, що є джерелом невичерпної цікавості. Саме у повторному перегляді мультфільмів, повторному читанні казок, оповідань, формується зв'язок між реальним і очікуваним образом. У свідомості дитини формуються очікувані варіанти, сценарії подій. Оскільки все відбувається стрімко, швидко, дитині хочеться знову спробувати відчувати, пережити своє творіння. Дитина ніби чіпляється за ймовірні перспективні лінії, очікувані образи. Це викликає

неабиякий інтерес, емоційне захоплення, бажання повторити пережиті емоції, що позитивно впливає на формування імажинативних образів зокрема та імажинативної сфери особистості в цілому. Дитина у своїх фантазіях здатна переноситися у віртуальний світ, переживати окремі епізоди, сцени разом зі своїми героями, просто бути поряд із ними. Ця екзистенційна складова є вагомим чинником дитячих очікувань. Пережиті емоції, реалізація уявних образів, прогнозування, чекання відповідних дій від персонажів мультфільмів, казок, оповідань є тією чорною роботою, яку виконують соціальні очікування у своєму становленні. Вони переходять від чистого, первинного стану очікувань, тобто дитячих очікувань – до конкретного, визначеного, предметного стану, тобто очікувань дорослої людини. Безумовно, очікування дитини – це очікування становлення, у якому завжди може розкритися щось принципово нове. На наш погляд, саме у дитячому віці, коли очікування не предметні, а чисті і перебувають у зародковому, первинному стані, необхідно особливу увагу звернути на психологію становлення очікувань. Ми припускаємо, що саме молодший шкільний вік може бути сензитивним, тобто найбільш сприятливим для формування і становлення соціальних очікувань особистості.

Зокрема А.Книгін виокремлює два види очікувань: чистий стан очікування і предметне очікування, тобто очікування чогось визначеного. «Очікування як феномен – фундаментальне. Очікувати можна чого завгодно – споглядань, переживань, думок. Людина – це істота, яка щось очікує чи чогось очікує. Можна сказати, що очікування – простір екзистенції. У очікуванні екзистенція екзистує незалежно від будь-чого». Оскільки очікувати можна не обов'язково щось конкретне, а просто «щось очікувати» [3]. У англійській літературі його позначають «wait» – «очікування», але в розумінні чекання когось або чогось, тобто пасивний стан очікування.

Соціальні очікування дорослої людини носять предметний характер, вони завжди спрямовані в майбутнє, як на очікувану визначеність. Дорослий очікує

конкретне явище, подію, предмет, які завчасно уявляє у вигляді факту, що здійснився.

«Homo sapiens» – людина як представник людського роду – істота розумна. Ми пропонуємо ввести нове поняття «homo expection» – людина – істота, що очікує. Спробуємо обґрунтувати необхідність його існування та окреслити змістове наповнення. Мова іде про очікування предметне, тобто очікування чогось визначеного. Людина через очікування творить своє буття, свій суб'єктивний світ, своє майбутнє. Все чого очікує людина стає її пророцтвом, що здатне реалізуватися, здійснитися. Відбувається перехід від уявного образу до реального. Уявний образ може бути не завжди бажаним, не завжди очікуваним. Запущений механізм візуалізації притягує уявний образ, реалізує його, робить реальним. Саме цей механізм, поряд з іншими впливає на формування соціальних очікувань людини. Наші очікування володіють програмувальною здатністю і мають тенденцію реалізовуватися. Очікування – як позитивні, так і негативні – можуть діяти за принципом «пророцтва самореалізації».

Кожна людина реалізовує очікування покладені на неї, неважливо чи знає вона про них, чи ні. Всі очікування спробуємо розділити на декілька типів. Візьмемо до уваги екзистенційну складову, існування людини, повсякденне буття. Почнемо з очікувань від самого себе, або ще називають ці очікування – самоочікуваннями. Наступні очікування будуть складати «значущі інші». Власне, також особистісні очікування, але від чоловіка, дружини, дітей. Наступними очікуваннями будуть очікування батьків та очікування керівництва.

На наш погляд очікування від самого себе є найважливішими. Очікуйте від себе кращих результатів і ви будете працювати краще, й відповідно, досягнете бажаного. Ви прикладатимете більше зусиль, щоб виправдати свої очікування. Відповідно очікуйте від своїх рідних, близьких, «значущих інших» позитивних результатів, належної поведінки, вірте їм і зворотна реакція –

результат, не забариться. Це називають «пророцтвом самореалізації» або законом очікувань. Закон очікувань, якщо його правильно застосовувати, реалізовувати, знати про нього – володіє великою позитивною силою становлення і творення свого майбутнього, але і такою самою зворотною дією він може впливати на тих, хто його порушує.

Очікування окреслюють перспективні лінії розвитку, формують наше буття, проектують наше майбутнє. Очікування – це екзистенція. Екзистенція – це існування. Очікування відображають унікальну особистісну сутність людини, що втілює в собі духовну та психоемоційну неповторність. У повсякденному житті людині завжди хотілося зазирнути в майбутнє, передбачити, спрогнозувати перебіг подій. Соціальні очікування – це проєкції в майбутнє, орієнтири, які не дозволяють їй заблукати у вирі людського буття і допомагають знайти себе.

Відомий український психолог Т.Титаренко, досліджуючи «Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності» [6], веде мову про життєві очікування і зазначає, що останні передбачають те, на що особистість має право, чого вона чекає від життя. Постійна внутрішня боротьба між очікуваннями соціуму і потаємними інтенціями особистості не дозволяє життєвим домаганням повністю відтворити особистісний потенціал. Перешкодою для реалізації потенціалу є її соціокультурні схеми, трафарети, взірці, сімейні, кастові очікування, що інтерпретують навколишню дійсність на користь соціуму, а не особистості. «Об'єктом домагань є не абстрактні уявлення про майбутнє, а емоційно забарвлені проєкції у завтрашній день своїх сьогоднішніх прагнень. ... У суб'єктному ставленні до майбутнього не доля, а сама людина визначає свій завтрашній день, акцентуючи увагу на саморегуляційному компоненті особистості». [8, с.428].

Зазначимо той факт, що об'єкт усвідомлення у феноменологічній психології називають інтенційним об'єктом. Формування образу очікуваного, бажаного майбутнього завдяки наявності домагань, спонукає до того, що певні

елементи цього майбутнього набувають вираженої інтенційності, стають «магнітом», що безпосередньо притягує людину, стимулює її активність [8].

Виходячи з вищезазначеного, феноменологія соціальних очікувань особистості має складну розгалужену структуру, зі своїм власним інтенційним об'єктом. Інтенційний об'єкт соціальних очікувань важливо розглядати не так, як він окреслений у свідомості окремого індивіда, зокрема науковця, який досліджує явища свідомості та самосвідомості особистості чи респондента, який приймає участь у дослідженні. Інтенційний об'єкт соціальних очікувань необхідно розглядати з точки зору об'єктивності, таким, який він є перед свідомістю будь-якої людини.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Нами здійснена спроба реалізації феноменологічного методу дослідження соціальних очікувань особистості. Ми прагнули показати широту і глибину досліджуваної проблематики, торкнулися філософського аспекту, а саме феноменології соціальних очікувань. Розкрили сутність дитячих очікувань і порівняли їх з очікуваннями дорослої людини. Припустили, що сензитивним періодом становлення соціальних очікувань особистості є молодший шкільний вік. Ми запропонували поняття «homo expectation» – людина – істота, що очікує. «Homo expectation» через очікування творить своє буття, свій суб'єктивний світ, своє майбутнє. Все чого очікує людина стає її пророцтвом, що здатне реалізуватися, здійснитися.

Безумовно, зазначені вище висновки, припущення, нові поняття, потребують апробації і продовження наших наукових пошуків.

Література:

1. Попович І.С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах. – Херсон: ВАТ ХМД, 2009. – 240с.: іл., табл.. – Бібліогр.: с.216–228.
2. Карпицкий Н.Н. Феноменология детского ожидания // Приволжский научный вестник. 2013. – Вып.11 (28). - Ч.1. - С.75-76.
3. Книгин А.Н. Философские проблемы сознания. - Томск: Изд-во Том. Ун-та, 1998. – 306с.

4. Тарнапольская Г.М. О реальности присутствия другого в межличностном бытии // *Философия и культура*. – 2009. - №1. С.62-71.

5. Улановский А.М. Феноменологический метод в психологии, психиатрии и психотерапии // *Методология и история психологии*. 2007. – Т.2. – Вып. 1. - С.130-150.

6. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376с.: іл., табл.. – Бібліогр.: с.366–375.

7. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. / Под ред. Р.Корсини, А.Ауэрбаха. – СПб.: Питер, 2006. — 1096 с: ил.

8. Титаренко Т.М. Життєві домагання особистості у сучасному потенціалістському дискурсі // *Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України: Зб. наук. пр.* – К., 2006. – В. 25. – С.416–430.

References:

1. Popovuč I.S. Sociálno-psychologični očikuvannia v ľudských vzajemynach. – Cherson: VAT ChMD, 2009. – 240s.: il., tabl.. – Bibliohr.: s.216–228.

2. Karpycký N.N. Fenomenolohýa detskoho ožydanýa // *Pryvolžský naučnyj vesnyk*. 2013. – Выр.11 (28). - Č.1. - S.75-76.

3. Knyhyn A.N. Fylosofskye problemy soznanýa. - Tomsk: Yzd-vo Tom. Un-ta, 1998. – 306s.

4. Tarnapol'skaja H.M. O real'nosti prysutstvýa druhoho v mežlyčnostnom bytyu // *Fylosofýa y kul'tura*. – 2009. - №1. S.62-71.

5. Ulanovský A.M. Fenomenolohyčeský metod v psycholohy, psychyatriyy y psychoterapyu // *Metodolohýa y ystorýa psycholohyy*. 2007. – Т.2. – Вып. 1. - S.130-150.

6. Tytarenko T.M. Žyttievý svit osobystosti: u mežach i za mežamy budennosti. – K.: Lybid', 2003. – 376s.: il., tabl.. – Bibliohr.: s.366–375.

7. Psicholohyčeskaja encyklopedýa. 2-e yzd. / Pod red. R.Korsyny, A.Auэrbacha. – SPb.: Pyter, 2006. — 1096 s: yl.

8. Tytarenko T.M. Žyttievi domahannia osobystosti u sučasnomu potencialist'skomu dyskursi // *Nauk. zap. In-tu psicholohiji im. H.S.Kostiuka APN Ukrajinu: Zb. nauk. pr.* – K., 2006. – V. 25. – S.416–430.